

Kuidas seeneteadlane kujuneva põlismetsa ära tunneb

Erast Parmasto
Seeneteadlane

Paljud meist nimetavad põlismetsaks või isegi ürgmetsaks mis tahes vana puistut, kus siin-seal seisavad surnud tüvetüükad ja puude all lamab koristamata tüvesid ning murdunud oksid. Tähelepanelik vaatleja silmab aga sealgi sammaldunud, mõnikord vaid kühmukesena märgatavaid kände või kunagise kuivenduskraavi samblasse mattunud nõgu. Kui peaaegu

kõik puutüved on ühtmoodi jämedad, lausa samba taolised, on see märgiks metsapõlvkonna üheaegsest tekkest. Sada või sada viiskümmend aastat tagasi oli siin ehk raiesmik või metsapõlendik, mis uuendus enam-vähem ühel ajal.

Kui praegu inimtegevuse jälgi suurt märgata pole, on tegemist loodusmetsaga. Põlismets see aga paraku pole – viimases puuduvad inimtegevuse jäljed hoopis ja puud on eri vanusega: kunagi varisenud tüvedest jäänud häiludes kasvavad nooremad puud.

Loodusmetsigi on Eestis õige vähe

järele jäänud. Möödunud paaril aastal inventeeriti väga ulatuslikult metsi, et luua kõiki meie metsatüüpe esindav kaitsealade võrgustik [3]. Eesti metsaseaduse kohaselt peame viima range kaitse all olevate metsade osakaalu nelja protsendini. Seda hulka peetakse minimaalseks kõigis Euroopa riikides. Sõltumata n.-ö. euronõuetest soovivad seda Eesti looduse mitmekesisuse säilitamise huvides metsateadlased, bioloogid, looduse-

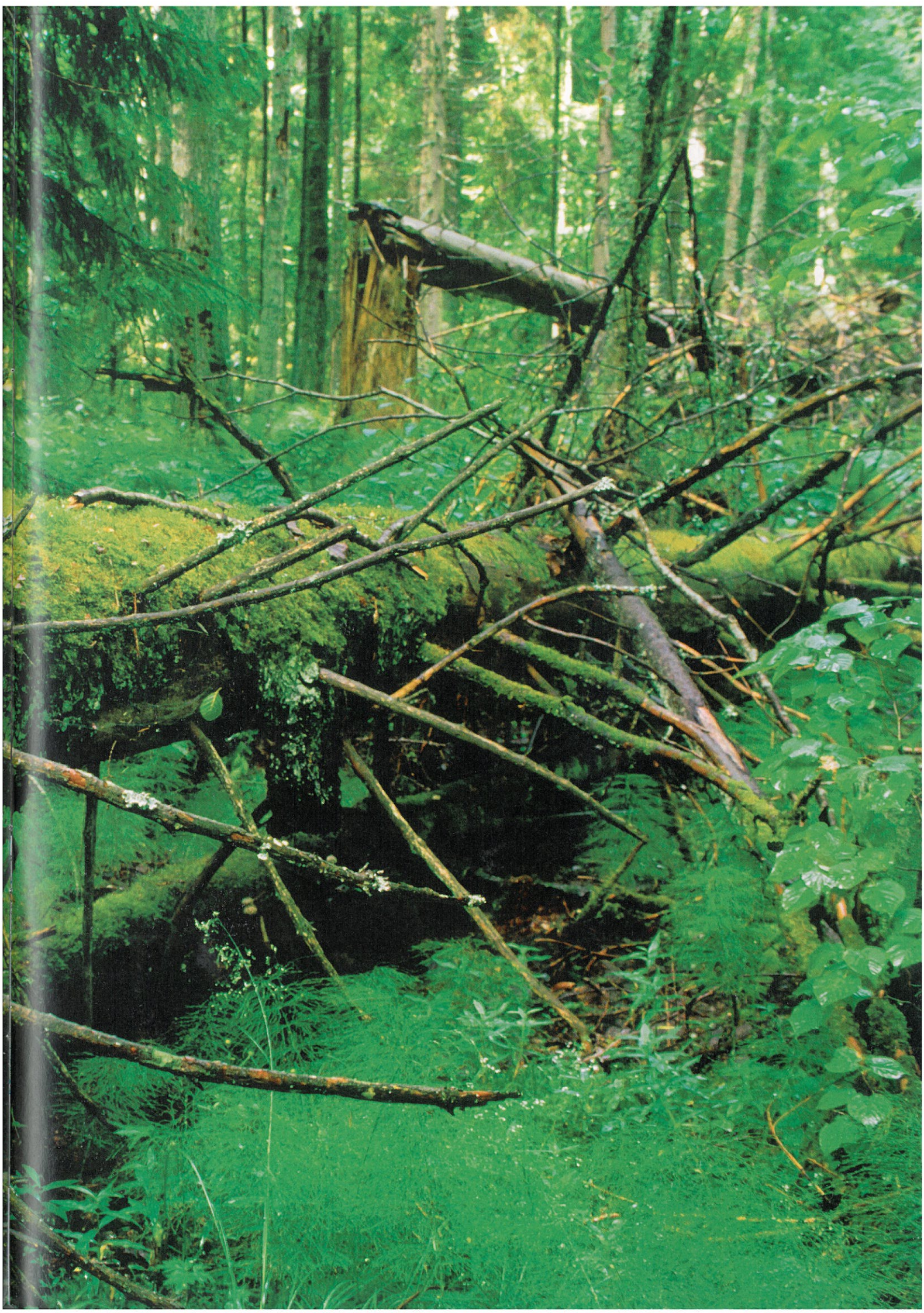
Põlismets Võiviku soosaarel.

Fotod: Tiit Leito

Võiviku põlismetsas on seni leitud 234 seeneliiki.

Välipäevik

17. mai 1985

18.55 bussiga Laeva. Lahke met-savaht viis meid 6 km edasi. Siis läks jala vantsimiseks. Tee peal nägime lähedalt hästi väikese va-sikaga põdralehma. Peagi keeras tee rappa, seal hakkas vesi vaata et üle kummiku tulema. Olavil said-ki jalad märjaks. Poisid leidsid ka esimesed puugid. Jõudsin õnneks kuiva jalaga Lobudikku. Öhtu-söögiks nagu alati – “narev siga” makaronidega. Magasime mõned tunnid ja siis läksime tedremängu kuulama.

18. mai 1985

Rabal oli suisa jää peal. Meelika oli kevadekuulutajatega – tenniste-ga. Tedrekuningas lõi mängu peagi laiali ja me pidime minema kõmp-i-ma, sest õudselts külm oli. Keera-sime uuesti Lobudikus magama. Hommikul tegi Einar rabarberi-kisselli. Siis läksime 10-tunnisele rabamatkale.

19. mai 1985

Kell kolm äratas Urmas meid, et tedremängu minna. Võtsime tek-ki ja läksime. Jõudsimel viimasel hetkel. Oli ainult paar tetre. Kui tagasi tulime, oli raba jälle jääs. Käod kukkusid ohtralt ja lakkama-tult. Hommikul vaatasime söögi ajal Lobudiku uksest, kuidas peo-leo söi kase otsas karvast röövikut.

Kristel Ader
Foto: Arne Ader

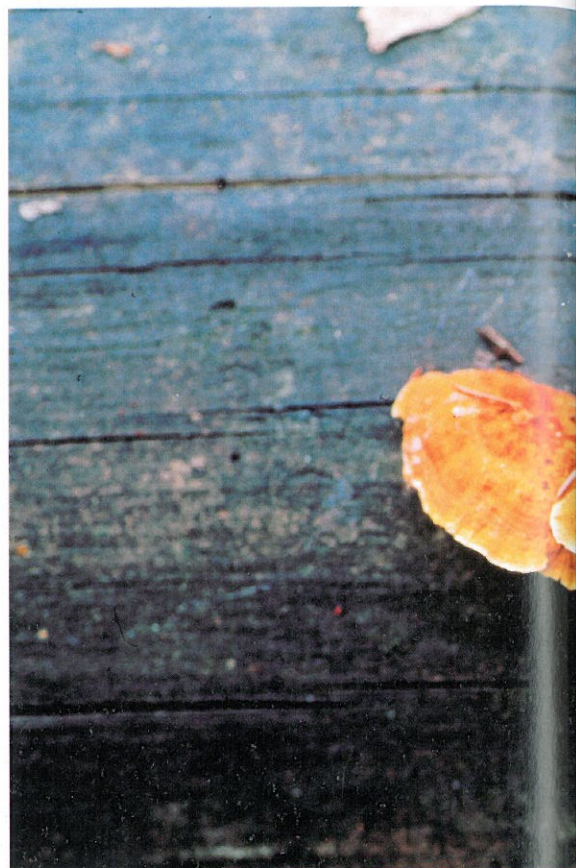
sõbrad, Eesti tulevikku planeer-ivad humanitaar- ja majandus-teadlased. Ikka sagedamini on ajakirjanduses kõlanud ka teiste inimeste hääl, kes kutsuvad üles metsa kui suurt loodus-rikkust säästlikult kasutama ja hoidma.

Meie praegustel looduskait-sealadel kasvab loodusemetsa kaugelt vähem, kui varem arva-sime. Näiteks Eesti ainulaadne loomets moodustab vaid seitse promilli rangelt kaitstavate metsade kogupindalast, ja sel-lestki ei saa suuremat osa loo-dusmetsaks pidada.

Põlismetsi on Eestis järele jäänud tühiselt vähe. Suurem osa meie inimestest pole neid oma elu jooksul näinudki. In-venteerimise projektijuhi Kaili Viilma hinnangul on Eestis praegu põlismetsi **alla 500 hek-tari** – niisiis ainult üks viietu-handik metsade kogupindalast või veelgi vähem. Mitte kuskil ei moodusta need laamasid, ena-masti on tegu looduslike koosluste pisi-killukestega metsamaastikul.

Kuidas ära tunda, milline suhteliselt looduslikus olekus olev mets võiks tu-levikus kujuneda põlismetsaks? Kuidas ilma väga põhjaliku aeganõudva uuri-miseta hinnata nende elustiku rikkust? Muude meetodite kõrval on hiljuti lei-tud võimalus teha seda seente – tunnus-ehk indikaatorliikide abil. Need on üsna lihtsalt äratuntavad, silmatorkava kuju ja värvusega seened, mis osutavad loo-duslike protsesside häirimatusele. Nad viitavad suurele tõenäosusele, et selles metsas leidub haruldasi seene- ja loo-maliike. Olles ka ise üsna haruldased, näitavad nad kasvupaiga kaitseväärtust.

Seenindikaatorid võeti kõigepealt ka-sutusele Skandinaavia maades ja Soo-mes 1990. aastate algul. Eestis valiti 1998. aastal 49 sobivat liiki või liigirühma (näi-teks käsitletakse kõiki kübarnarmikuid koos) [2]. Neid kasutasid seeneteadla-sed, kes osalesid uute kaitsealade otsin-gul, ning need õpetati selgeks rohkem kui sajale metsade inventeerijale. Roots-sis ilmus mullu sadade heade värvifotode-ga album (trükiarv 5000), milles on esi-tatud juba 55 sambla- ja maksasambla-

↑
↑
Roostetorik.

↑
Korallnarmik.
Fotod: Urmas Kõljalg

→
Lakkvaabik.
Foto: Heikki Kotiranta

↑ *Haava-tuletaelik.*
Foto: Urmas Kõljalg

87 sambliku- ja 130 teiste seente liiki või liigirühma [1].

Fotodel on mõned näited sellistest seentest, mida tavaliste liikidega naljalt segi ei aja. **Roostetoriku** (*Pycnoporellus fulgens*) punakas-oranžid või rebasepruunid, alt kahvatuoranžide pooridega viljakehad kasvavad kuuse lamatüvedel. Lehtpuude lamapuidul ja kändudel leiduv **lakkvaabik** (*Ganoderma lucidum*) on pealt kaetud läikiva, nagu lakeeritud punapruuni kestaga, lühike jalg kübara ühes servas. Kase, haava jt. lehtpuude lamatüvesid või tüükaid asustav **korallnarmik** (*Hericium coralloides*) on kuni 20 cm suurune, rohkete harudega ja neilt tihedalt rippuvate kuni sentimeetri pikkuste lihakate narmastega. **Haava-tuletaelik** (*Phellinus populicola*) kasvab ainult väga vanade haabade tüvedel; erinevalt meil ülitavalisest haavataelikust on tema kübar pikalt esileulatuv, peaaegu horisontaalse ülaküljega.

Majandusmetsa kvartalis võib vaid juhuslikult leida ühe või kaks tunnusliiki, loodusemetsas on neid vähemalt 2–5. Alam-Pedja looduskaitsealal on seni leitud 28 põlismetsa tunnusliiki, umbes kaks kolmandikku Eestis kasvavaist – rohkem kui kuskil mujal. Eesti ühes paremini säilinud põlismetsas, vähem kui ruutkilomeetri suurusel Võiviku soosaarel on neid leitud 18. Just siin võib veenduda, et tunnusliigid viitavad tõepoolest üldisele liigirikkusele. Võivik moodustab kaitseala pindalast veidi üle kolmandikprotsendi, siin on aga seni leitud 234 seeneliiki – tublisti üle kolmandiku kogu Alam-Pedja seente liigirikkusest.

KIRJANDUS:

1. Nitare, J. (ed.), 2000. Signalarter. Indikatorer på skyddsvärd skog. Flora över kryptogamer. Jönköping.
2. Parmasto, E., 2001. Fungi as indicators of primeval and old-growth forests deserving protection. Rmt.: D. Moore et al. (eds.), Fungal Conservation. Cambridge.
3. Viilma, K., Öövel, J., Tamme, U. jt., 2001. Eesti metsakaitsealade võrgustik. Tartu. •